

MEDENİ USUL HUKUKUNDA İSPAT HAKKININ HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of the Right to Proof in terms of the Principle of Legal
Certainty in Civil Procedure Law*

Dr. Öğr. Üyesi Nagehan OKUMUŞ*

ÖZ

Hukuki dinlenme hakkının bir unsuru olan ispat hakkı, Kanunda belirtilen süre ve usule uygun kullanılmalıdır. İspat hakkı, hukuki dinlenme hakkının yanı sıra silahların eşitliği ilkesi ile de yakından ilişkilidir. Silahların eşitliği ilkesi, hukuk devleti ve eşitlik ilkelerinin yargılama hukukundaki yansımalarını oluşturur. Ayrıca hukuk devletinin bir unsuru olarak kabul edilen hukuki güvenlik ilkesi ile ispat hakkı arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Hukuki güvenlik ilkesi, bireylerin toplumsal yaşamına öngörülebilirlik sağlamaya yönelik olarak, kuralların, idari uygulamaların ve yargı kararlarının belirlilik, istikrar ve öngörülebilirlik temel şartlarını sağlaması şeklinde ifade edilmektedir. Hukuki güvenlik ilkesinin alt ilkeleri; hukuki belirlilik, istikrar ve öngörülebilirliktir. İspat hakkının bu alt ilkeler ile olan ilişkisi önem taşımaktadır. İspat hakkını düzenleyen kuralların açık, basit ve anlaşılır olması gerekmektedir. Hukuki istikrar gereği kuralların ve uygulamasının istikrarlı olması gerekir. Hukuki öngörülebi-

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, nokumus@erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3087-6789.

İspat hakkının sağlanması bakımından taraflar yargılama sürecinde özellikle ispat hakkının kullanımı bakımından hukuki olarak öngörülebilir durumda olmalıdırlar. Bu öngörülebilirlik hukuk kuralları ve mahkeme kararları bakımından sağlanmalıdır. Hukuki güvenliğin sağlanması bakımından tam ispat ölçüsü de önemlidir. Tam ispat ölçüsü bulunan hallerde, hâkimde vakıanın ispatı konusunda herhangi bir tereddüt olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İspat, ispat hakkı, hukuki güvenlik, hukuki belirlilik, ispat ölçüsü.

ABSTRACT

The right to present evidence, which is an element inherent in the right to a fair trial, must be exercised in accordance with the specified time and procedure in the law. The right to present evidence (right to prove) is closely related not only to the right to be heard but also the principle of equality of arms, which is the reflection of the principles of the rule of law and equality in procedural law. Additionally, there is an important connection between the principle of legal certainty, which is considered an element of the rule of law, and the right to present evidence. The principle of legal certainty means that rules, administrative practices, and judicial decisions are to fulfil the basic requirements of being precise, certain and foreseeable so as to ensure predictability for individuals in their social lives. The sub-principles of legal certainty are legal clarity, stability, and foreseeability. The relationship between the right to present evidence and these sub-principles is of great significance. The rules governing the right to present evidence should be clear, simple and comprehensible. As per the requirement of legal stability, both the rules and their application should be consistent. In terms of ensuring legal predictability, the parties should be legally able to foresee the facility of the right to present evidence, particularly during the litigation process. This predictability should be ensured in terms of legal rules and court decisions. For ensuring legal certainty, the standard of proof is also important. In cases where there is a full standard of proof, the judge will not have any doubt about establishing the facts.

Keywords: Proof, right to prove, legal certainty, legal clarity, standard of proof.

GİRİŞ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu¹ m. 189’da ispat hakkı ve kanuni sınırları düzenlenmiştir. Bir davada taraflar ispat hakkını bu hüküm çerçevesinde, kanunda belirtilen usullere uygun olarak kullanırlar. İspat hakkı, anayasal ilkelerle de ilişkili bir haktır. Zira Anayasa m. 36 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi² m. 6’da düzenlenen adil yargılanma hakkının sağlanması bakımından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan hukuki dinlenilme hakkı, ispat hakkını da içermektedir.

Bunların yanı sıra hukuki güvenlik ilkesi ile ispat hakkı arasında da önemli bir bağ bulunmaktadır. Hukuki güvenlik ilkesi Anayasa Mahkemesi kararlarında değinilen bir ilke ve hukuk devletinin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasa Mahkemesine göre kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuki güvenlik ilkesi; hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar³.

Bu çalışmada temel amaç, ispat hakkının hukuki güvenlik ilkesi bakımından değerlendirilmesidir. Bu çerçevede ilk olarak ispat hakkı ve bu hakkın sınırları üzerinde durulacaktır. Daha sonra hukuki güvenlik ilkesi ve bu ilkenin alt unsurları olarak ifade edilen hukuki belirlilik, istikrar ve öngörülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ispat hakkı ele alınarak hukuk kuralları ve yargı kararları bakımından bunların görünümlerine değinilecektir.

1 RG. 4 Şubat 2011, S. 27836, Kabul Tarihi. 12/01/2011.

2 Tam adı “İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme” dir. Bu sözleşme 04/11/1950 tarihinde Roma’da kabul edilmiştir. Türkiye bu Sözleşmeyi, 10/03/1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun (RG. 19 Mart 1954, S. 8662) ile onaylamıştır.

3 Örneğin bkz. *Burcu Meydan Ayvaz*, B. No: 2020/24323, 29/3/2023, § 40.

I. GENEL OLARAK İSPAT HAKKI

İspat, dava konusu hakkın ve buna karşı yapılan savunmanın dayandığı vakıaların somut olarak iddia edildiği gibi gerçekleştiği konusunda hâkimde kanaat uyandırmak üzere gerçekleştirilen inandırma faaliyetidir⁴. İspat hakkı ise taraflara iddialarını dayandırdıkları vakıaları yargılama içinde ileri sürebilme, bu vakıaların doğruluğunu deliller vasıtasıyla ispat edebilme, delillere erişebilme, delillerin toplanması faaliyetine katılabilme ve delillerin toplanması sonunda verilen karar hakkında açıklamada bulunabilme şeklinde ifade edilmektedir⁵.

- 4 Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası E. (2022). *Medenî Usul Hukuku*, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 423; Pekcanitez, H., Atalay, O. ve Özekes, M. (2022). *Medeni Usul Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 333; Tanrıver, S. (2021). *Medeni Usul Hukuku, C. 1 (Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması)*, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 819; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 28.07.2020 tarih ve 7251 sayılı Kanunla Değiştirilmiş, Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 451; Konuralp, H. (2009). *Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*, Tıpkı Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 9; Atalay, O. (2017). *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. II*, 15. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 1585; Postacioğlu, İ. E. (1975). *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 6. Baskı, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, s. 527; Belgesay, M. R. (1950). *İspat Teorisi*, İstanbul, s. 5; Atalay, O. (2001). *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s. 5; Atalay, O. (2009). *Delil Kavramı Üzerine*, içinde Gürzumar, O. B. ve Pekcanitez, H. (Ed.), *Haluk Konuralp Anısına Armağan, C. I*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 129; Okumuş, N. (2010). *Medeni Usul Hukukunda Özel Hüküm Sebepleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, s. 3; Başözen, A. (2010). *Medeni Usul Hukukunda İlk Görünüş İspatı*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 12; Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 238; Atalı, M., Ermenek, İ. ve Erdoğan, E. (2023). *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 463; Budak, A. C. ve Karaaslan, V. (2023). *Medeni Usul Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, § 15, kn. 1, s. 255; Albayrak, H. (2013). *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukunda Yaklaşık İspat*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 27.
- 5 Bkz. Bolayır, N. (2014). *Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkı ve İspat Hakkının Sınırları*, içinde Hanağası, E. ve Göksoy, m. (Ed.), *Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 1*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 558; Benzer tanımlar için bkz. Börü, L. (2016). *Medeni Usul Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 25; Toraman, B. (2014). "Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", *Dokuz*

İspat hakkına ilişkin olarak hukukumuzda Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenleme yapıldığı görülmektedir⁶. HMK m. 189'un başlığı "ispat hakkı" şeklindedir⁷. Bu hükme göre; "Taraflar, kanunda belirtilen süre ve usule uygun olarak ispat hakkına sahiptir". HMK m. 189/1'in gerekçesine göre; bu düzenleme ile ispat hakkı kavramı, kanuni sınırları belirtilmek suretiyle bir davanın her iki tarafına da tanınmış olmaktadır. Böylece ispat, bu maddede taraflar bakımından sadece bir yük olmanın ötesinde aynı zamanda kanuni bir hak olarak düzenlenmiştir.

Kanun koyucu hükümde ispat hakkını düzenlemekle birlikte, kapsam ve içeriğini açıklamamıştır. Bununla birlikte, hukuka aykırı olarak elde edilmiş delillerin ispat aracı olarak mahkeme tarafından dikkate alınamayacağı ve kanunun belirli delillerle ispatını emrettiği hususların, başka delillerle

Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16., Özel Sayı., s. 1493; Çiftçi, P. (2018). *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 18; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 451-452; Kılıçoğlu, E. (2021). *Medeni Yargılama Hukukunda Hukuka Aykırı Yoldan Elde Edilmiş Deliller*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 2-4.

- 6 İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nda da ispat hakkının açık bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu'nun 152. maddesinin başlığı "İspat hakkı" şeklindedir. Bu hükme göre; "(1) Taraflardan her birinin, şekline uygun ve süresi içinde getirmiş olduğu elverişli delillerin mahkemece dava dosyasına alınmasını isteme hakkı vardır. (2) Hukuka aykırı yoldan elde edilen delil, gerçeğin bulunmasındaki menfaatin üstün gelmesi durumunda dikkate alınabilir" (Atalay, O. (2017). s. 1588); Ayrıca bkz. Oberhammer, P., Domej, T. ve Haas, U. (2014). *Kurzkommentar ZPO*, 2. Auflage, Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag, s. 821-822; Gasser, D. ve Rickli, B. (2014). *Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO) Kurzkommentar*, 2. Nachgeführte Auflage, Zürich: Dike Verlag, s. 150.
- 7 Anayasa m. 39'da da "İspat Hakkı" başlığını taşıyan bir düzenlemenin yer aldığı görülmektedir. Kişinin Hakları ve Ödevlerinin düzenlendiği ikinci bölümde yer alan bu düzenlemeye göre; "Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır".

ispat olunamayacağı düzenlenerek, bu hakkın sınırları çizilmiştir⁸.

İspat hakkı, aynı zamanda HMK m. 27’de hukuki dinlenilme hakkının bir unsuru olarak yer almaktadır⁹. Ayrıca delil sözleşmesini düzenleyen m. 193’te “*Taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir*” denilmek suretiyle ispat hakkına değiştirilmiştir.

II. İSPAT HAKKININ SINIRLARI

İspat hakkının tam ve etkin kullanılamaması ya da ispat hakkına ölçülülük ilkesine aykırı olarak getirilecek sınırlamalar medeni yargılamanın amaçlarından biri olarak kabul edilen gerçeğe ulaşılmasını da engelleyecektir. Yargılamada gerçeğe ulaşılmasını sağlayacak, hukuki barışın ve güvenliğin de temin edildiği bir yargısal süreç ancak ispat hakkının tam anlamıyla tesis ve temin edilmesine bağlıdır¹⁰.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda ispat hakkına ilişkin düzenleme yapılmakla birlikte, aynı zamanda bu hakkın sınırlarının da çizildiği görülmektedir. Bu çerçevede, ispat hakkının belirtilen süre ve usule uygun kullanılması, hukuka uygun yollarla kullanılması, senetle ispat kuralının uygulanmadığı durumlarda kullanılması ve delillerin caiziyeti kurumunun izin verdiği ölçüde kullanılması gerekir¹¹.

8 Toraman, B. (2014). s. 1484-1485.

9 Bkz. Özkes, M. (2003). *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 106; Tanrıver, S. (2004). “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 53., s. 208; Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 426; Budak, A. C. ve Karaaslan, V. (2023). § 4. kn. 15. s. 77; Atalı, M., Ermenek, İ. ve Erdoğan, E. (2023). s. 463; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 356; Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). s. 239; Pekcanitez, H., Atalay, O. ve Özkes M. (2022). s. 200; Okumuş, N. (2018). “Türk Tahkim Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkına Riayet Edilmemesi Sebebiyle Hakem Kararlarının İptali (HMK M. 439/ 2, F)”, *EBYÜHFD*, C. XXII., S. 1–2., s. 199.

10 Çiftçi, P. (2018). s. 63.

11 Atalay, O. (2017). s. 1590.

Her şeyden önce HMK m. 189/1’de, tarafların kanunda belirtilen süre ve usule uygun olarak ispat hakkına sahip oldukları belirtilmiştir¹². Bu sebeple tarafların ispat hakkını kullanırken öncelikle kanunda belirtilen süre içinde ve usulüne uygun şekilde kullanmaları gerekir. İkinci olarak HMK m. 189/2’de hukuka aykırı olarak elde edilmiş olan delillerin mahkeme tarafından bir vakıanın ispatında dikkate alınmayacağı öngörülmüştür¹³. Buna göre taraflar ancak hukuka uygun yollardan elde ettikleri delilleri, ispat hakkı çerçevesinde yargılamada kullanabileceklerdir¹⁴. HMK m. 189/2’nin gerekçesine göre; hukuka aykırı olarak elde edildiği anlaşılan delillerin, mahkeme tarafından bir vakıanın ispatında dikkate alınmayacağı düzenlenmek suretiyle, yargılama sırasında

-
- 12 İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nun ispat hakkını düzenleyen 152. maddesinde de tarafların “şekline uygun ve süresi içinde” getirmiş oldukları delillerin mahkemece dava dosyasına alınmasını isteme haklarının olduğu belirtilmiştir. Bkz. Oberhammer, P., Domej, T. ve Haas, U. (2014). s. 766; Gasser, D. ve Rickli, B. (2014). s. 150.
- 13 Mülga HUMK’da hukuka aykırı yollardan elde edilen delillerin değerlendirilmesi hakkında herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Bununla birlikte Anayasa m. 38/VI’da yer alan kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların, delil olarak kabul edilemeyeceğine ilişkin düzenlemenin hiçbir ayırım yapılmadan yargılama hukukunun tüm dallarında geçerli olduğu ifade edilmekteydi (Pekcanıtez, H. (2009). Medeni Usul Hukukunda Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Değerlendirilmesi, içinde Gürzumar, O. B. ve Pekcanıtez, H. (Ed.), *Haluk Konuralp Anısına Armağan*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 803; Tutumlu, M. A. (2010). Hukuk Davasında Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin İspat Değeri, içinde Arkan, S. (Ed.), *Fırat Öztan’a Armağan, C. II.*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 2159; Tanrıver, S. (2007). Türk Medeni Usul Hukuku Bağlamında Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Durumunun İrdelenmesi, içinde *Makalelerim I*, Ankara: Asil Yayınları, s. 30; Okumuş, N. (2010). s. 59).
- 14 HMK m. 189/ 2 hükmünün değerlendirilmesi için bkz. Kılıçoğlu, E. (2021). s. 367-451. İsviçre Federal Medeni Usul Kanunu’nun ispat hakkını düzenleyen 152. maddesinde 2. fıkrada hukuka aykırı delillere ilişkin olarak; “Hukuka aykırı yoldan elde edilen delil, gerçeğin bulunmasındaki menfaatin üstün gelmesi durumunda dikkate alınabilir” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bkz. Oberhammer, P., Domej, T. ve Haas, U. (2014). s. 768-771; Gasser, D. ve Rickli, B. (2014). s. 150-151. Bu düzenleme ile Türk hukukundan farklı olarak İsviçre Hukukunda hukuka aykırı delillerin, gerçeğin bulunmasındaki menfaatin üstün gelmesi durumunda dikkate alınmasının mümkün olduğu görülmektedir.

tarafarca sunulan delillerin elde ediliş biçiminin mahkeme tarafından resen göz önüne alınması ve delilin her ne surette olursa olsun hukuka aykırı olarak elde edildiğinin tespit edilmesi hâlinde, diğer tarafça bir itiraz ileri sürülmesi dahi mahkemece caiz olmadığına karar verilerek dosya kapsamında değerlendirilmemesi ilkesi benimsenmiştir.

Hukuka aykırı deliller, konusu bakımından yasak deliller, temel hakları ve özel hayatı korumak amacıyla yasaklanan deliller ve elde edilmesinde uygulanan yöntem sebebiyle yasaklanan deliller şeklinde olabilir¹⁵. Dava konusu olmayan ya da taraflar arasında uyuşmazlık konusu olmayan hususlarda sunulan deliller değerlendirilmez. Ayrıca özel yaşam alanına giren, gizli kalması gereken vakıalar da ispat konusu olamaz¹⁶. Delil elde edilirken uygulanan metot hukuka aykırı ise, bu delil de hukuka aykırı yöntemle elde edilmiş bir delil olur¹⁷. Bu durumda ispatı istenen konu yasak değildir. Ancak delilin elde edilmesinde yasak metot uygulanmıştır¹⁸. Delilin elde edilmesinde hukuka aykırılık unsuru, maddi hukuka aykırılığı ifade etmektedir. Maddi hukuka aykırılık ise maddi hukuku oluşturan pozitif hukuk kurallarını ifade eder¹⁹. Anayasa Mahkemesi²⁰ de hukuka aykırı olarak elde edilmiş olan deliller bakımından, hukuka aykırılık ile kastedilenin tüm pozitif hukuk kurallarıyla birlikte hukukun kabul edilmiş evrensel ilkelerine aykırılık olduğunu belirtmiştir²¹.

İspat hakkının sınırlamalarından bir diğeri de senetle ispat zorunluluğudur. Senetle ispat zorunluluğu²² HMK m. 200'de

15 Pekcanitez, H. (2009). s. 792; Okumuş, N. (2010). s. 60.

16 Atalay, O. (2017). s. 1593.

17 Pekcanitez, H. (2009). s. 791.

18 Atalay, O. (2017). s. 1593.

19 Bkz. Kılıçoğlu, E. (2021). s. 59-60.

20 AYM, E.1999/2, K.2001/2, 22/6/2001.

21 Kılıçoğlu, E. (2021). s. 60.

22 Senetle ispat zorunluluğunun medeni usul hukukunda geçerli olan en

düzenlenmiştir. Bu düzenleme sebebiyle uygulamada çoğunlukla hukuki işlemlerin kesin delille ispatı zorunluluk arz etmektedir²³. Bu durumda tarafların özgür şekilde ispat hakkını kullanabilmeleri için serbestçe delil sunmaları gerekirken bu imkân sınırlandırılmakta ve hukuki işlemlerin ispatında senetle ispat zorunluluğu getirilmektedir²⁴. Doktrinde senetle ispat zorunluluğuna ilişkin düzenlemenin, ispat hakkının ihlal edildiği anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir²⁵. Bu düzenleme ile işlem güvenliği korunmak istenmiştir²⁶. Aynı zamanda kesin delille ispat kuralı olarak da ifade edilen bu düzenlemenin temelinde kamu yararı ve kamu düzeniyle yakından ilişkili bulunan hukuki güvenliği temin amacı yatmaktadır²⁷.

Senetle ispat zorunluluğu, kamu düzenine ilişkin değildir. Taraflar, delil sözleşmesi yaparak bu zorunluluğu ortadan kaldıracabilecekleri gibi delil başlangıcı (HMK m. 202) ve

katı şekilcilik kuralı olduğu hakkında bkz. Ermenek, İ. (2000). "Medeni Usul Hukukunda Şekilcilik", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4., S. 2., s. 142-180. Şekilciliğin usul hukukuna ilişkin yararları arasında hukuki güvenliğin sağlanması, tarafların yargılamanın sonucunu önceden kestirilebilmesi, tarafların ve mahkemelerin işlemleri ne zaman ve nasıl yapacaklarını önceden bilmeleri, yargı organlarının keyfiliğini önlemesi ve taraflar arasında eşitliğin sağlanması gibi hususlar sayılmaktadır (Ermenek, İ. (2000). s. 146).

23 Senetle ispat zorunluluğu aynı zamanda kesin delille ispat zorunluluğu olarak ifade edilmektedir. Hatta senetle ispat zorunluluğu yerine kesin delille ispat zorunluluğu denilmesinin daha doğru olacağı ifade edilmektedir. Senet, ispat yükü kendisine düşen tedbirli bir tarafın hukuki işlemin yapıldığı sırada sağlayabileceği bir delil olduğundan, kesin delillerin en önemlisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak senetle ispat zorunluluğuna ilişkin açıklamalar diğer kesin deliller için de geçerlidir (bkz. Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 464).

24 Atalay, O. (2017). s. 1610.

25 Hanağası, E. (2016). *Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 428-429. Aksi görüş için bkz. Yıldırım, M. K. (2017). *İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, s. 127-128.

26 Toraman, B. (2014). s. 1516.

27 Hanağası, E. (2016). s. 429; Yavaş, M. (2009). *Senetle İspat ve Senede Karşı Senetle İspat Kuralları ile Bu Kuralların İstisnaları*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 62.

senetle ispat kuralının istisnalarının (HMK m. 203) bulunması durumunda söz konusu işlemin takdiri delillerle de ispatına imkân tanınarak bu kural yumuşatılmaktadır²⁸. Senetle ispat zorunluluğuna ilişkin katı ispat sistemi yanında delil sözleşmesine ilişkin düzenlemeler, gelişen ekonomik koşullar ile bilimsel ve teknik gelişmeler karşısında, ispata ilişkin sorunların aşılmasında önemli bir araç niteliğindedir²⁹.

İspat hakkının sınırlanması bakımından son olarak hâkim, bir vakıanın ispatı için gösterilen delilin caiz olup olmadığına karar verir (HMK m. 189/4). Bu düzenleme sebebiyle hâkim delillerin incelenmesine geçmeden önce, gösterilen delilin ispat konusu vakıanın incelenmesinde ispat aracı olarak kullanılabilir kullanılamayacağını belirler ve gerekiyorsa delillerin ibrazını reddeder. Böylece delilin henüz inceleme ve değerlendirme aşamasına geçilmeden, dava malzemesi hâline gelmesi önlenmiş olur³⁰.

III. İSPAT HAKKININ BAZI TEMEL YARGISAL HAKLARLA İLİŞKİSİ

İspat hakkının temeli, Anayasa'nın 36. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının önemli bir unsuru olan hukuki dinlenilme hakkına dayanmaktadır³¹. Hukuki dinlenilme hakkının yanı sıra ispat hakkı silahların eşitliği ilkesi ile de ilişkilidir.

Anayasa'nın 36. maddesinin birinci fıkrasına göre, "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri*

28 Toraman, B. (2014). s. 1516; Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayyavaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 464; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 502-503; Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). s. 274. Atalı, M., Ermenek, İ. ve Erdoğan, E. (2023). s. 508; Pekcanıtez, H., Atalay, O. ve Özekes M. (2022). s. 399.

29 Konuralp, H. (2009). s. 63.

30 Atalay, O. (2017). s. 1613.

31 Bolayır, N. (2014). s. 557.

önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir". Bu düzenlemede hak arama hürriyetinin, yargıya ulaşılabilirliğin sağlanması ve ilgililere yargılama sürecinde hukuki dinlenme hakkının temin edilmesi şeklinde iki yönüne yer verilmiştir³². Bu kapsamda ispat hakkının ilk olarak hukuki dinlenme hakkı ile olan ilişkisine değinmek gerekir.

Hukuki dinlenme hakkı, yargılama sonucunda hukuki durumu etkilenecek kişilerin, yargılamanın bir süjesi olarak, yargılama hakkında bilgi edinmelerini, açıklamada bulunmalarını, yargılamaya etki edebilmelerini ve yargı mercilerinin bunları dikkate alıp değerlendirerek, gerekçeli karar vermesini sağlayan, sürpriz kararlarla karşılaşmanın önüne geçen bir temel hak ve yargılama ilkesidir³³. Hukuki dinlenme hakkı, Anayasa m. 36'da ifade edilen iddia ve savunma hakkının medeni usul hukukundaki görünümüdür³⁴. Hukuki dinlenme hakkı, Anayasa tarafından korunan bir temel hak olması sebebiyle hukuki dinlenme hakkına aykırılık aynı zamanda Anayasa'ya da aykırılık teşkil eder³⁵. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının da bir unsuru olması sebebiyle, hukuki dinlenme hakkına aykırılık aynı zamanda adil yargılanma hakkının da ihlali sayılır³⁶.

Hukuki dinlenme hakkının gereklerine uygun şekilde

32 Kılıçoğlu, E. (2021). s. 10.

33 Özekes, M. (2003). s. 31.

34 a.g.e. s. 29-30; Tanrıver, S. (2004). s. 204; Okumuş, N. (2018). s. 195; Kılıçoğlu, E. (2021). s. 10.

35 Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda hukuki dinlenme hakkının unsuru olarak ispat hakkından söz etmiştir. Örneğin bkz. AYM, E.2016/10, K. 2016/36, 5/5/2016.

36 Pekcanitez, H. (2000). Hukuki Dinlenme Hakkı, içinde Gören, Z. (Ed.), *Seyfullah Edis'e Armağan*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, s. 754; Tanrıver, S. (2004). s. 204; Okumuş, N. (2018). s. 195; Kılıçoğlu, E. (2021). s. 10-11.

kullanılmasını sağlamak; bu kapsamda taraflara iddia ve savunmalarını ispat ve diğer tarafın ileri sürmüş olduğu maddi vakıaları tartışabilmek ve onları çürütebilmek amacıyla delil gösterebilmelerine imkân tanımak, mahkemenin, yargılama süreci içerisinde yerine getirmesi gereken en temel ödevlerinden birisini oluşturmaktadır³⁷.

Hukuki dinlenme hakkı ve unsurları HMK m. 27'de düzenlenmiştir. Bu hükümde ifade edilen hukuki dinlenme hakkının unsurları; yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunması (m. 27/2, a), açıklama ve ispat hakkı (m. 27/2, b), mahkemenin açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesi ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesi (m. 27/2, c) şeklindedir³⁸. HMK m. 27'nin gerekçesine göre; bu hükümde açıklama ve ispat hakkının hukuki dinlenme hakkının içeriğine dâhil olduğu belirtilmiştir. Açıklama ve ispat hakkı çerçevesinde taraflar, yargılamayla ilgili açıklamada bulunma, bu çerçevede iddia ve savunmalarını ileri sürme ve ispat etme hakkına sahiptirler.

İspat hakkının ilişkili olduğu bir diğer ilke de silahların eşitliği ilkesidir. Bu ilkeye ilişkin düzenlemenin temeli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan adil yargılanma hakkına dayanmaktadır. Silahların eşitliği ilkesi, özel hukuka ait uyuşmazlıklarda, tarafların iddia ve delillerini, kendisini davanın diğer tarafı karşısında belirgin bir dezavantaj içinde bırakmayacak şartlar altında ortaya koymak için makul ve kabul edilebilir olanağa sahip olması zorunluluğu olarak tanımlanmaktadır³⁹.

37 Tanrıver, S. (2021). s. 820.

38 İsviçre FMUK'nun hukuki dinlenme hakkının düzenlendiği 53. maddesinin ilk fıkrasında, tarafların hukuki dinlenme hakkına sahip oldukları belirtildikten sonra, ikinci fıkrada, bu hakkın içeriği bağlamında sadece, üstün bir kamusal ya da özel yarar söz konusu olmadığı sürece, tarafların, dosyayı inceleyebilecekleri ve bundan örnek alabileceklerini belirtmekle yetinmiştir (bkz. Toraman, B. (2014). s. 1496).

39 Hanağası, E. (2016). s. 37.

Adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan hakkaniyete uygun yargılanma unsuru bağlamında, kendisine vurgu yapılan hakkaniyetten maksat, yargılamanın başından itibaren taraflar arasında tam bir eşitliğin kurulması ve bu eşitliğin yargılama süresince devam ettirilmesidir⁴⁰. Bunun sağlanabilmesinin aracı ise silahların eşitliği ilkesi olarak ifade edilmektedir⁴¹. Silahların eşitliği ilkesi, hukuk devleti ve eşitlik ilkelere ilişkin yargılama hukukundaki yansıma şekillerinden biridir⁴².

Silahların eşitliği ilkesi, mahkeme önünde sahip olunan hak ve yükümlülükler bakımından, taraflar arasında tam bir eşitliğin gözetilerek dengenin kurulmasını ve bu dengenin yargılama boyunca korunmasını diğer bir ifadeyle mücadelenin eşit silahlarla gerçekleştirilmesini ifade eder⁴³. Örneğin, mahkemece taraflardan birinin hukuka aykırı yollardan elde etmiş olduğu delillere, bir hukuk davasında geçerlilik tanınırsa bu durum silahların eşitliği ilkesinin göz ardı edilmesi anlamına geleceğinden, adil yargılanma hakkının ihlali şeklinde nitelendirilebilecektir⁴⁴.

Silahların eşitliği ilkesi gereğince, yargılamanın her iki tarafına da ispat hakkı tanınmalı, iddia ve savunmalarına ilişkin delillerini gösterebilme, delillerin toplanması faaliyetine katılabilme ve sundukları delilleri karşılıklı olarak tartışabilme imkânı tanınmalıdır⁴⁵. Anayasa Mahkemesine göre silahların

40 Pekcanitez, H. (1997). "Medeni Yargıda Adil Yargılanma", *İzmir Barosu Dergisi*, S. 2., s. 45; Tanrıver, S. (2021). s. 439.

41 a.g.e. s. 439.

42 a.g.e. s. 411; Özekes, M. (2003). s. 49.

43 Tanrıver, S. (2021). s. 439; Özekes, M. (2003). s. 49.

44 Tanrıver, S. (2021). s. 443.

45 Hanağası, E. (2016). s. 393-394; Özekes, M. (2003). s. 123-124. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun işçilik alacağına ilişkin görülmekte olan bir davada, mahkeme tarafından verilen kesin süre içinde ücret bordrosu asılları davalı tarafından dosyaya sunulmadığından yalnız ücret alacağının ödendiğine yönelik savunmaya itibar edilerek davanın kabulüne karar verilip verilemeyeceği hususunu ele aldığı bir kararında, hukuki dinlenilme hakkının bir unsuru olarak açıklama ve ispat hakkına ilişkin

eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usule ilişkin haklar bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelir⁴⁶.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir karara göre, yargılama sırasında tanık dinletme ve bilirkişi görüşüne başvurulması hakkı da dâhil olmak üzere delillerin ibrazı ve değerlendirilmesi adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olarak kabul edilen silahların eşitliği ilkesi kapsamında kabul edilmekte olup bu ilke ve yargılamaya etkin katılım hakkı ile çelişmeli yargılama ilkesi, adil yargılanma hakkının somut görünüm-leridir. Taraflar arasında hakkaniyete uygun bir dengenin sağlanmasını amaçlayan silahların eşitliği ilkesi, mahkeme önünde sahip olunan hak ve yükümlülükler bakımından taraflar arasında eşitliğin sağlanması ve bu dengenin yargılamanın her aşamasında korunmasını ifade etmekte olup bu usule ilişkin güvence gereği uyumsuzluğun her iki tarafına da savunmasının temel dayanağı olan delilleri sunma imkânı tanınmalıdır⁴⁷.

şu ifadelerle yer verilmiştir; *Taraflar, yargılamayla ilgili açıklamada bulunma, bu çerçevede iddia ve savunmalarını ileri sürme ve ispat etme hakkına sahiptirler. Her iki taraf da bu haktan eşit şekilde yararlanır. Bu durum "silahların eşitliği ilkesi" olarak da ifade edilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) göre silahların eşitliği ilkesi, davanın bir tarafını, diğer taraf karşısında belirli bir dezavantaj içine sokmayacak şartlar altında, her bir tarafın deliller de dâhil olmak üzere, davasını ortaya koymak için makul ve kabul edilebilir olanaklara sahip olması zorunluluğu şeklinde ifade edilmiştir (Inceoğlu, S. (2018). Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, s. 115 (Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 24/2/2022 tarihli ve E.2020/(22)9-700, K.2022/207 sayılı kararı).*

46 Ali Tulumcu, B. No: 2017/18458, 10/2/2021, § 34; Yaşasın Aslan, B. No: 2013/1134, 16/5/2013, § 32.

47 Yusuf Sulusaray, B. No: 2020/2316, 12/1/2023, §§ 32-33.

IV. HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİ ve İSPAT HAKKI ARASINDAKİ İLİŞKİ

A. GENEL OLARAK HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİ

Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk devletinin bir unsuru olarak kabul edilmektedir⁴⁸. Anayasa Mahkemesinin 2003 tarihli bir kararında hukuki güvenlik ilkesi şu şekilde ifade edilmiştir; *“Hukuk devleti, siyasal iktidarı hukukla sınırlayarak ve devlet etkinliklerinin düzenli sürdürülebilmesi için gerekli olan hukuksal alt yapıyı oluşturarak aynı zamanda istikrara da hizmet eder. Bu istikrarın özü hukuki güvenlik ve öngörülebilirliktir. Hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik sağlanabilmesi ise, kuralların genel, soyut, açık ve anlaşılabilir olmalarına bağlıdır”*⁴⁹.

Anayasa Mahkemesi başka bir kararında da hukuki güvenlik ile belirlilik ilkelerinin, hukuk devletinin ön koşullarından olduğunu belirtmiştir. Bu karara göre; *“Hukuki güvenlik ile belirlilik ilkeleri, hukuk devletinin önkoşullarındandır. Kişilerin hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuki güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Belirlilik ilkesi ise yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesini ifade etmektedir”*⁵⁰. Anayasa mahkemesinin pek çok kararında bu kararına yollama yaptığı görülmektedir⁵¹.

48 Köküsarı, İ. (2015). *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 23-25; Çiftçi, P. (2018). s. 347-348; Döner, A. (2022). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 146-155; Atar, Y. (2021). *Türk Anayasa Hukuku*, Güncellenmiş 14. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, s. 110-113.

49 AYM, E.2003/30, K.2003/38, 29/4/2003; Ayrıca bkz. Gülhan İpek, B. No: 2020/3539, 3/5/2023, § 35; Merve Raşa, B. No: 2020/3429, 3/5/2023, § 36; Cihangir Akyol, B. No: 2021/33759, 23/2/2023, § 47.

50 AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/5/2013.

51 Örneğin bkz. Talet Şanlı, B. No: 2017/20526, 17/1/2023, § 61; Ümran Özkan,

Dar anlamda yapılan tanıma göre hukuki güvenlik, bireylerin toplumsal yaşamına öngörülebilirlik sağlamaya yönelik olarak, kuralların, idari uygulamaların ve yargı kararlarının belirlilik, istikrar ve öngörülebilirlik gibi temel şartları taşımalarını ifade eder. Geniş anlamda yapılan tanıma göre hukuki güvenlik ise, hukukun varlığı, kanunlarla ifade edilmesi, uyumsuzlukların bağımsız ve kesin karar veren mahkeme ve benzeri organlar tarafından karara bağlanması ve bu kararların icra edilebilirliği ile ortaya çıkan hukuk sistemine ve devlete duyulan güveni ifade eder⁵². Hukuki güvenlik ilkesinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla üç temel ilke oluşturulmuştur. Bu ilkeler; hukuki belirlilik, istikrar ve öngörülebilirliktir⁵³. İspat hakkının, hukuki güvenlik ilkesinin bu alt ilkeleri ile olan ilişkisi önem taşımaktadır. Bu kapsamda her bir alt ilke bağlamında ispat hakkı ele alınacaktır.

B. HUKUKİ BELİRLİLİK ve İSPAT HAKKI

Hukuki güvenlik ilkesinin ilk alt unsuru (ilkesi) olarak hukuki belirlilik karşımıza çıkmaktadır. Hukuki belirlilik (legal clarity), hukuki güvenliğin bir alt ilkesi olarak hukuk kurallarının, bu kuralların uygulamasının ve uygulamada uyumsuzluk çıktığında verilecek olan mahkeme kararlarının, açık, anlaşılır ve bu doğrultuda davranışları yönlendirebilir vaziyette olması şeklinde ifade edilmektedir⁵⁴. Anayasa Mah-

B. No: 2019/13338, 8/3/2023, § 11; *Delil Metin*, B. No: 2019/1419, 18/1/2023, § 33.

52 Köküarı, İ. (2015). s. 21; Döner, A. (2022). s. 147. Benzer tanımlar için bkz. Köküarı, M. (2018). *İcra Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 23-24; Erdoğan, M. (2017). *Anayasal Demokrasi*, 13. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 118; Ermenek, İ. (2013). "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medenî Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar", *Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi*, C. 9., S. 26., s. 44-45.

53 Köküarı, İ. (2015). s. 26; Döner, A. (2022). s. 147-155; Atar, Y. (2021). s. 110-111. Bu ilkeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köküarı, İ. (2015). s. 67-190.

54 a.g.e. s. 69; Döner, A. (2022). s. 147; Atar, Y. (2021). s. 110. Köküarı, M. (2018). s. 32; Çağlar, S. (2013). *Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 191.

kemesi de belirlilik ilkesini yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşku-ya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesi şeklinde ifade etmektedir⁵⁵.

Hukuk devletinde belirlilik, devletin kendi girişimiyle koyduğu kural ve aldığı kararları kişilere duyurmasıyla sağlanır. Türk hukukunda kanunlar ve diğer düzenleyici işlemlerin Resmî Gazete’de yayımlanması ve Resmî Gazete’de yayımlanmak zorunda olmayanların ise ilgililere bildirilmesi zorunlu-luğu hukuk devletinin belirlilik ilkesini gerçekleştirmeye yö-neliktir⁵⁶.

1. Hukuk Kuralları Açısından Belirlilik ve İspat Hakkı

Hukuki belirlilik ilkesi gereğince, ilk olarak hukuk kural-larının açık ve anlaşılır olması gerektiği ifade edilebilir⁵⁷. Ku-ralların açık ve anlaşılır olması, şekli bir unsur olarak görülse de anlaşılamayan, muğlak ve birden fazla anlama gelen ifa-delerle dolu metnin, eşitliğe ve istikrara aykırı uygulamalara neden olabilmesi sebebiyle esasa etkili olan bir unsurdur⁵⁸.

Anayasa Mahkemesine göre belirlilik ilkesi, yasal düzen-lemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını, ayrıca kamu otoritelerinin keyfî uygulamalarına karşı koruyucu önlem içermesini ifade etmektedir. Bu bakımdan kanunun metni, bireylerin, gerekti-ğinde hukuki yardım almak suretiyle, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını belli bir açıklık ve kesinlikte öngörebilmelerine imkân verecek

55 Bkz. AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/5/2013.

56 Döner, A. (2022). s. 148.

57 Bkz. Köküsarı, İ. (2015). s. 70-80; Döner, A. (2022). s. 147; Atar, Y. (2021). s. 110; Bkz. AYM, E.2006/124, K.2009/146, 15/10/2009.

58 Köküsarı, İ. (2015). s. 73.

düzeyde kaleme alınmış olmalıdır. Dolayısıyla, uygulanması öncesinde kanunun muhtemel etki ve sonuçlarının yeterli derecede öngörülebilir olması gereklidir⁵⁹.

İspat hakkı açısından her şeyden önce bu hakkı düzenleyen kuralların açık, basit ve anlaşılır olması gerekmektedir⁶⁰. Bu sebeple kanun koyucu ispat hakkına ilişkin düzenlemeleri yaparken bu hakkın içeriği ve sınırlarını açık bir şekilde ifade etmelidir. İspat hakkının düzenlendiği HMK m. 189’da, tarafların kanunda belirtilen süre ve usulüne uygun olarak ispat hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bu sebeple ispat hakkının kullanımı bakımından sadece bu hükmün değil, Kanun’da yer alan ispat ve delillere ilişkin diğer hükümlerin de düzenlenirken açık ve anlaşılır olması hukuki belirlilik açısından önemlidir.

Hukuki belirlilik bakımından özellikle ispat hakkını sınırlandırıcı düzenlemelerin de açık ve anlaşılır olması önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda hukuki öngörülebilirliğin de ön koşuludur. Çünkü açık olmayan ve içeriği belirsiz olan ispat hakkına ilişkin bir kuralın, taraflar açısından öngörülebilir olması da mümkün değildir⁶¹. İspat hakkının kullanımı bakımından Kanun’un belirli delillerle ispatını emrettiği hususların başka delillerle ispat olunamayacağı belirtilmiştir. HMK’nun ispat ve delillere ilişkin hükümleri incelendiğinde, kanunun belirli delillerle ispatını emrettiği hususa örnek olarak senetle ispat kuralları verilebilir⁶². Nitekim HMK m. 200/1 “*Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri iki bin beş yüz Türk Li-*

59 Bkz. AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/5/2013.

60 Çiftçi, P. (2018). s. 350.

61 a.g.e. s. 351.

62 Bkz. Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 463-480; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 452.

rasını⁶³ geçtiği takdirde senetle ispat olunması gerekir. Bu hukuki işlemlerin miktar veya değeri ödeme veya borçtan kurtarma gibi bir nedenle iki bin beş yüz Türk Lirasından aşağı düşse bile senetsiz ispat olunamaz” şeklindedir.

Senetle ispat zorunluluğuna ilişkin kuralın medeni usul hukukunda geçerli olan en katı şekilcilik kuralı olduğu doktrinde ifade edilmektedir⁶⁴. Medeni usul hukukunda şekilciliğin en önemli işlevi ise hukuki güvenliğin sağlanmasıdır. Bu sayede mahkeme ve taraflar neyi ne zaman yapacaklarını rahatlıkla bilebilirler ve yargılamanın sonucunu az çok tahmin edebilirler⁶⁵. Bu sebeple senetle ispat zorunluluğuna ilişkin düzenlemenin hukuki güvenliği sağladığı ifade edilebilir.

Kanunun belirli bir delille ispat zorunluluğu öngörmemiş olduğu hâllerde kanunda düzenlenmemiş deliller (HMK m. 192) dâhil her türlü delile başvurulabilir. Ancak kanunun belirli delillerle ispat zorunluluğu öngördüğü hâllerde, sadece kanunda öngörülen delillere başvurulabilir⁶⁶. Türk hukukunda Kanun’da düzenlenmemiş olan delillerin kullanılabilmesi sebebiyle, delil sistemleri bakımından serbest delil sisteminin kabul edildiği görülmektedir⁶⁷.

63 2023 yılı için bu oran 14.800 TL’dir.

64 Bkz. Ermenek, İ. (2000). s. 169.

65 a.g.e. s. 159.

66 Kale, S. ve Keser, S. (2015). “Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21., S. 2., s. 711.

67 Delillerle ilgili sistemler, genel olarak delil sistemleri ve delillerin değerlendirilmesi bakımından delil sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel olarak delil sistemlerine ilişkin yapılan ayırmda ilk sistem bir yargılamada kullanılacak delillerin tek tek belirtildiği “katı delil sistemi”dir. Bu sistem içerisinde kanunda belirtilen deliller dışında başkaca bir delilin kabul edilmesi mümkün değildir. Bu sistem içerisinde Kanun’da belirtilen deliller dışında başkaca bir delilin kabul edilmesi mümkün değildir. Örneğin Alman hukukunda bu delil sistemi kabul edilmiştir. Diğer delil sistemi ise “serbest delil” sistemidir. Bu sistem içerisinde, deliller belirtilmiş olsa da, deliller konusunda bir sınırlandırma yapılmamıştır; yani ispat aracı olabilecek her şey, delil olarak kabul edilmiştir. Türk hukukunda da geçerli olan sistem serbest delil sistemidir

İspat kurallarının açık ve anlaşılır olmaması hâline örnek olarak HMK m. 193/2'de yer alan delil sözleşmesine ilişkin düzenleme verilmektedir⁶⁸. Bu düzenlemeye göre, “*Taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir*”⁶⁹. Bu düzenleme, delil sözleşmelerinin taraflardan birinin lehine olarak diğer tarafın hukuki dinlenilme hakkını ihlal edecek veya sınırlandıracak şekilde kullanılmasına karşı alınmış olan önemli bir tedbirdir⁷⁰. Özellikle güçlü olan tarafın, diğer tarafın ispat hakkını tamamen ortadan kaldıracak veya güçleştirecek şekilde delil sözleşmesi yapmaya zorlaması durumunda yapılan delil sözleşmeleri geçerli olmaz⁷¹. Yapılacak bir delil sözleşmesi ile taraflardan birinin silahlarının elinden alınması, taraflar arasındaki usuli dengenin bozulmasına sebep olur⁷². Bu sebeple taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersiz kabul

(Atalay, O. (2017). s. 1733; Okumuş, N. (2010). s. 3-4; Kale S. ve Keser S. (2015). s. 704). Delillerin değerlendirilmesi bakımından ise, kanuni delil sistemi ve delillerin serbestçe değerlendirilmesi olmak üzere iki delil sistemi bulunmaktadır. Türk hukukunda kanunda belirtilen istisnalar dışında, hâkim kural olarak delilleri serbestçe takdir eder. Belli meblağı geçen hukuki işlemlerin kesin delille ispatı zorunluluğu söz konusudur. Bu nedenle hukukumuzda delillerin değerlendirilmesi bakımından belirli meblağı geçen hukuki işlemler bakımından kanuni delil sisteminin, bunun dışında ise delillerin serbestçe değerlendirilmesini esas alan karma bir delil sisteminin kabul edildiği söylenebilir (Atalay, O. (2017). s. 1734-1735; Okumuş, N. (2010). s. 4; Kale S. ve Keser S. (2015). s. 704-705).

68 Çiftçi, P. (2018). s. 353.

69 Doktrinde bu düzenlemenin dürüstlük kuralının tekrarı ibaret olduğu belirtilmiştir (bkz. Kuru, B. ve Budak, A. C. (2011). “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Getirdiği Başlıca Yenilikler”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 85., S. 5., s. 5). Bu düzenleme hakkında yapılan olumlu ve olumsuz eleştiriler için bkz. Hatipoğlu, T. (2020). *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sözleşmeleri*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 137-140.

70 Hanağası, E. (2016). s. 440-441; Sungurtekin Özkan, M. (2009). “Anayasanın Sosyal Hukuk Devleti İlkesi ve Medeni Yargılama Hukuku”, *DEÜHFD*, C. 11., Özel Sayı., s. 570.

71 Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 519; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 481; Budak, A. C. ve Karaaslan, V. (2023). § 15. kn. 48. s. 278.

72 Hanağası, E. (2016). s. 442.

edilmiştir⁷³. Ancak bu hükümde yer alan “imkânsız kılan” ve “fevkalade güçleştiren” kavramlarının belirsiz olmaları sebebiyle hukuki belirlilik ilkesini zedelediği ifade edilmektedir⁷⁴.

Hukuki belirlilik ilkesinin bir diğer gereği olarak taraflar, ispat hakkının ihlali durumunda hangi hukuki yollara başvurabileceklerini önceden bilebilmelidirler. Taraflar, ispat hakkının ihlali durumunda buna karşı ne şekilde, hangi sürede ve hangi merciye itirazda bulunabileceklerini öngörebilecek durumda olmalıdırlar⁷⁵. İspat ve delillere ilişkin olarak hukuki belirlilik ilkesini zedeleyici nitelikte bir hüküm HMK m. 119’da yer almaktadır. HMK m. 119/1, f gereğince davacı, iddia edilen her bir vakıanın hangi delillerle ispat edileceğini dava dilekçesinde belirtmelidir. Aksi durumda davacının nasıl bir yaptırımla karşılaşacağı düzenlenmemiştir⁷⁶.

2. Yargı Kararları Açısından Belirlilik ve İspat Hakkı

Hukuk kurallarının belirli olmasının yanı sıra yargı kararlarında belirliliğin sağlanması hukuki güvenlik ilkesinin bir gereğidir. Yargı kararlarının tarafları tam anlamıyla tatmin edebilmesi için açık ve anlaşılır olması gerekir. Ayrıca üst yargı mercileri tarafından yapılan denetimin sağlıklı işleyebilmesi için de kararlar açık ve anlaşılır olmalıdır⁷⁷. İspat hakkının güvence altına alınması bakımından mahkeme kararlarının belirli olması hususu önem taşımaktadır⁷⁸.

73 Doktrinde bu düzenlemede yer alan “ispat hakkının kullanılmasını fevkalade güçleştiren” ölçütünün silahların eşitliği ilkesi bakımından da sorun yaratabilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Bu ifade, taraflar arasında silahların eşitliğini fevkalade bozan münhasır delil sözleşmeleri geçersiz olup, bu ölçünün altındaki eşitsizlikler bu ilkenin ihlali sonucunu doğurmaz şeklinde anlaşılabilir. Bu düzenlemenin taraflar arasında sağlanması gereken makul düzeyde eşitlik ölçüsünden uzaklaşması sebebiyle silahların eşitliği ilkesine ve dolayısıyla adil yargılanma hakkına aykırı olduğu ifade edilmektedir (bkz. a.g.e. s. 445).

74 Çiftçi, P. (2018). s. 353.

75 a.g.e. s. 351.

76 a.g.e. s. 352.

77 Köküsarı, İ. (2015). s. 96.

78 Çiftçi, P. (2018). s. 354.

Yargısal kararlar, yargı organlarınca, uyuşmazlığın sonuçlandırılması için hukuki gerekçeye dayandırılmış irade açıklamalarıdır⁷⁹. Mahkeme, usule veya esasa ilişkin bir nihai kararla davayı sona erdirir. Yargılama sonunda uyuşmazlığın esası hakkında verilen nihai karar, hükümdür (HMK m. 294/1). Hükümde bulunması gereken hususlar HMK m. 297’de belirtilmiştir⁸⁰. Kararda bulunması gereken bütün unsurların hukuki dinlenilme hakkı bakımından da önemli olduğu ifade edilmiştir⁸¹. İspat hakkı bakımından kararda mahkeme kararında tarafların iddia ve savunmalarının özetinin, anlaşlıkları ve anlaşamadıkları hususların, çekişmeli vakıalar hakkında toplanan delillerin, delillerin tartışılması ve değerlendirilmesinin, sabit görülen vakıalarla bunlardan çıkarılan sonuç ve hukuki sebeplerinin belirtilmesi önemlidir. Bu sebeple mahkeme kararı kaleme alınırken ispat hakkının ihlali sonucunun doğmaması için bu hususlara dikkat edilmelidir.

Hukuki belirliliğin sağlanması bakımından önemli olan bir diğer husus da mahkeme kararlarında gerekçe bulunmasıdır. Kararların gerekçeli olması ispat hakkına hizmet eden önem-

79 Özekes, M. (2003). s. 166.

80 Bu hükme göre; (1) Hüküm “Türk Milleti Adına” verilir ve bu ibareden sonra aşağıdaki hususları kapsar: a) Hükümü veren mahkeme ile hâkim veya hâkimlerin ve zabıt kâtibinin ad ve soyadları ile sicil numaraları, mahkeme çeşitli sıfatlarla görev yapıyorsa hükmün hangi sıfatla verildiğini. b) Tarafların ve davaya katılanların kimlikleri ile Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası, varsa kanuni temsilci ve vekillerinin ad ve soyadları ile adreslerini. c) Tarafların iddia ve savunmalarının özetini, anlaşlıkları ve anlaşamadıkları hususları, çekişmeli vakıalar hakkında toplanan delilleri, delillerin tartışılması ve değerlendirilmesini, sabit görülen vakıalarla bunlardan çıkarılan sonuç ve hukuki sebepleri. ç) Hüküm sonucu, yargılama giderleri ile taraflardan alınan avansın harcanmayan kısmının iadesi, varsa kanun yolları ve süresini. d) Hükümün verildiği tarih ve hâkim veya hâkimlerin ve zabıt kâtibinin imzalarını. e) Gerekçeli kararın yazıldığı tarihi. (2) Hükümün sonuç kısmında, gerekçeye ait herhangi bir söz tekrar edilmeksizin, taleplerden her biri hakkında verilen hükümle, taraflara yüklenen borç ve tanınan hakların, sıra numarası altında; açık, şüphe ve tereddüt uyandırmayacak şekilde gösterilmesi gereklidir.

81 a.g.e. s. 167.

li bir güvencedir⁸². Gerekçe, mahkemenin tespit ettiği madde vakıalar ile hüküm sonucu arasında köprü görevi yapar⁸³. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması anayasal bir zorunluluktur. Zira Anayasa m. 141/3 hükmünde, bütün mahkemelelerin her türlü kararlarının gerekçeli yazılacağı ifade edilmiştir. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması aynı zamanda hukuki dinlenilme hakkının da bir gereği olarak HMK m. 27/2, c’de ifade edilmiştir⁸⁴. Bunun yanı sıra HMK’da pek çok hükümde gerekçeye ilişkin düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Örneğin hükmün kapsamına ilişkin olarak düzenlenen HMK m. 297/1, c’de tarafların iddia ve savunmalarının özetini, anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları, çekişmeli vakıalar hakkında toplanan delilleri, delillerin tartışılması ve değerlendirilmesini, sabit görülen vakıalarla bunlardan çıkarılan sonuç ve hukuki sebeplerin hükmünde bulunması gerektiğine yer verilmiştir. Ayrıca HMK m. 298/2’de gerekçeli kararın tefhim edilen hüküm sonucuna aykırı olamayacağı düzenlenmiştir. HMK m. 294/4’e göre ise zorunlu nedenlerle sadece hüküm sonucunun tefhim edildiği hâllerde, gerekçeli kararın tefhim tarihinden başlayarak bir ay içinde yazılması gerekir.

Hâkim, gerekçe sayesinde kendi kendini denetleme imkânı bulurken, üst mahkeme de bir hükmün hukuka uygun olup olmadığını ancak gerekçe sayesinde denetleyebilir. Taraflar ise ancak gerekçe sayesinde haklı olup olmadıklarını daha iyi

82 Çiftçi, P. (2018). s. 355-356.

83 Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 531; Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). s. 354; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 631-632.

84 Bekri, M. N. (2014). “Gerekçeli Karar Hakkı”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3., s. 216. Mahkeme kararlarının yanı sıra hakem kararlarının da gerekçeli olması gerekmektedir (HMK m. 436/ 1, c). Hakem kararlarında gerekçe hakkında bkz. Özbay, İ. (2001). “Hakem Kararlarında Gerekçe”, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, C. XXI, S. 2., s. 298-318. Hakem kararında gerekçe bulunmaması durumunda tarafların hukuki dinlenilme hakkına aykırılık sebebine dayanarak iptal davası açmaları mümkündür (bkz. Okumuş, N. (2018). s. 200-203).

anlayabilirler⁸⁵. Hüküm, ne kadar haklı olursa olsun, gerekçesiz olması durumunda tarafları doyurmaz⁸⁶.

Anayasa Mahkemesi, gerekçeli karar hakkının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkelerinin tesisinde önemli bir araç olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. Zira kişiler ancak gerekçeli karar vasıtasıyla somut olayın hukuk kuralları karşısında nasıl konumlandırıldığını öğrenebilmekte ve buna karşı etkili bir savunma geliştirme imkânı bulabilmektedir⁸⁷. Yargıtay da mahkemenin keyfilikten uzak şekilde, hukuka ve kanuna uygun karar verip vermediğinin ancak gerekçeden anlaşılacağı, bu sebeple mahkeme kararlarının gerekçeli olmasının hukuk devletinin ve hukuki güvenlik ilkesinin de bir gereği olduğunu ifade etmektedir⁸⁸.

Kararların gerekçeli olmasının, hukuk devleti ve hukuki güvenlik ilkesinin bir gereği olduğu, tarafların yargılamada dikkate alındığı ile açıklama ve delillerinin değerlendirildiğinin bir göstergesi olduğu doktrinde de ifade edilmektedir⁸⁹. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması, hukuk devletinin vazgeçilmez bir sonucu olarak hukuka duyulan güveni ve hukuk barışını sağlar, yargı organlarının bağımsız ve tarafsızlığının bir gereği ve bunu dışa yansıtan bir unsur olmakla birlikte keyfi kararların önüne geçer ve kararların denetimini sağlar⁹⁰. İspat hakkı bakımından mahkeme, iki tarafın iddia

85 Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. ve Hanağası, E. (2022). s. 531; Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). s. 354-355.

86 Kuru, B. ve Aydın, B. (2022). s. 355.

87 Bkz. *Gülhan İpek*, § 35.

88 Örneğin bkz. Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 22/05/2017 tarihli ve E. 2017/5353, K. 2017/6076 sayılı kararı; Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 25/01/2018 tarihli ve E. 2016/8831, K. 2018/696 sayılı kararı Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 25/01/2018 tarihli ve E. 2015/39741, K. 2018/654 sayılı kararı.

89 Korkmaz, C. (2017). "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Sonucunda Verdiği Kararların Medeni Usul Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi", *YBHD*, S. 3., s. 240.

90 Özekes, M. (2003). s. 174.

ve savunmaları ile delillerini tam olarak tartışmalıdır. Sadece bir tarafın iddialarının esas alınarak gerekçe oluşturulması ya da taraflardan birinin delili değerlendirilirken diğer tarafın delilinin dikkate alınmaması hukuki dinlenilme hakkına aykırılık oluşturur⁹¹.

Hukuki belirlilik ilkesinin bir diğer gereği olarak da kararlar ilgililere tebliğ edilmeli ve yayımlanmalıdır. HMK m. 301/1'e göre, "*Hüküm yazılıp imza edildikten ve mahkeme mührü ile mühürlendikten sonra, nüshaları yazı işleri müdürü tarafından taraflardan her birine makbuz karşılığında verilir ve bir nüshası da gecikmeksizin diğer tarafa tebliğ edilir. Hükümün bir nüshası da dosyasında saklanır*". Kararın taraflara tebliği özellikle hukuki dinlenilme hakkının temini bakımından da önemlidir⁹². Zira hukuki dinlenilme hakkının ilk unsurunu, yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunması oluşturmaktadır. Tarafların yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olmalarının engellenmesi durumunda hukuki dinlenilme hakkı ihlal edilmiş olur⁹³. Tarafların yargılamanın aşamaları hakkında usulüne uygun

91 a.g.e. s. 179. Gerekçe, delillerin değerlendirilmesi bakımından da önemlidir (bkz. Yıldırım, M. K. (1990), *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Kazancı Yayınları, s. 198-207).

92 Tebligatın yapılması bakımından fiziki tebligatın hukuki güvenlik ilkesi bakımından güvenceli olmadığı ve elektronik tebligatın hukuki güvenlik ilkesinin gerçekleştirilmesine katkı sağladığı hakkında bkz. Varol, A. ve Baştürk, İ. (2015). "Hukuki ve Teknik Boyutuyla Elektronik Tebligat ile Kayıtlı Elektronik Posta Sistemi", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1., s. 263-278.

93 Yargıtay kararlarında da tarafların ispat hakkını kullanımı bakımından kanuna uygun olarak tebligat yapılmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Örneğin Yargıtay bir kararında, "... Kişinin kendisinden habersiz yargılama yapıp hüküm verilmesi kural olarak mümkün değildir. Kişi kendisini ilgilendiren davadan tam olarak bilgi sahibi olmalı ve açıklamada bulunma ve ispat hakkını tam ve eşit olarak kullanmalıdır. Bu ise dava dilekçesi ve duruşma gününün davalıya kanuna uygun olarak tebliğ edilmesini gerektirir..." şeklinde belirtmiştir (Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 27/10/2011 tarihli ve E. 2010/17304, K. 2011/17480 sayılı kararı). Benzer kararlar için bkz. Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 14/03/2016 tarihli ve E. 2015/14211, K. 2016/4899 sayılı kararı; Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 04/07/2017 tarihli ve E. 2016/2713, K. 2017/8245 sayılı kararı.

olarak bilgilendirilmesi gerekir⁹⁴. Ayrıca kararların yayımlanması gerekliliği de ispat hakkının gerçek anlamda temini için hukuki güvenlik ilkesi bakımından da önemlidir⁹⁵.

C. HUKUKİ İSTİKRAR ve İSPAT HAKKI

Hukuki güvenlik ilkesini sağlamaya yönelik ilkelerden biri olan hukuki istikrar, hukukta ve uygulamasında istikrar, hem normların hem de bunların uygulamasının devamlılık arz etmesi olarak ifade edilmektedir⁹⁶. Hukuki istikrarın hukukun sistem olarak devamlılığı ve var olan kuralların ve uygulamasının istikrarlı olması şeklinde iki yönü bulunmaktadır⁹⁷.

1. Hukuk Kuralları Açısından Hukuki İstikrar ve İspat Hakkı

Hukuk kuralları oluşturulmakla, bireylere ve uygulayıcılara düzenlemiş olduğu alanla ilgili olarak belirli bir süre devam edecek bir uygulama öngörerek zamanla bireyler ve uygulayıcılarda oluşan güven aracılığıyla istikrar inancına dönüşür⁹⁸. Hukuki istikrar, hukuk kurallarının hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği anlamına gelmeyip kural ve uygulamaların sıklıkla ve keyfi olarak değiştirilememesini ifade eder⁹⁹. Hukuk kurallarının zaman içerisinde teknolojik gelişmelerle de paralel olarak değişimi ihtiyacı ortaya çıkabilir.

94 Özekes, M. (2003). s. 86; Arslan R., Yılmaz E., Taşpınar Ayvaz S. ve Hanağası E. (2022). s. 186; Özbay, İ. ve Yardımcı, T. E. (2021). *Tebliğat Hukuku*, 7101 Sayılı Kanun ile Güncellenmiş ve Son Değişiklikler İşlenmiş 3. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 17; Tanrıver, S. (2004). s. 207; Budak, A. C. ve Karaaslan, V. (2023). § 4. kn. 13. s. 76-77; Pekcanitez, H. ve Yeşilirmak, A. (2017). *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*, C. III, 15. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 2766; Atalü, M., Ermenek, İ. ve Erdoğan, E. (2023). s. 114-115; Görgün, L. Ş., Börü, L. ve Kodakoğlu, M. (2021). s. 355; Pekcanitez, H., Atalay, O. ve Özekes M. (2022). s. 200.

95 Çiftçi, P. (2018). s. 355.

96 Köküsarı, İ. (2015). s. 103; Döner, A. (2022). s. 148; Atar, Y. (2021). s. 110. Köküsarı, M. (2018). s. 43.

97 Köküsarı, İ. (2015). s. 103; Atar, Y. (2021). s. 110-111. Köküsarı, M. (2018). s. 43.

98 Köküsarı, İ. (2015). s. 104.

99 Döner, A. (2022). s. 148.

İspat hakkını düzenleyen kuralların da zamanla değiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkabilir. Ancak ispat kurallarında ani, hızlı ve büyük gelişimler hukuki istikrarı bozup bazı ispat hakkı ihlallerine sebep olabilir. Bu sebeple ispat kurallarında değişiklik yapılırken hukuki güvenliğin sağlanması için makul değişiklikler yapılmalıdır¹⁰⁰.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan ispat hakkına ilişkin düzenlemelerden senetle ispat zorunluluğunun düzenlendiği m. 200'de öngörülen parasal sınır, her yıl yeniden değerlendirme oranı esas alınarak değişikliğe uğramaktadır. Parasal sınırların bu şekilde her yıl yeniden hesaplanarak değişmesi sebebiyle gerek hâkim gerekse taraflar tarafından işlemin yapıldığı zamanki miktar ve değeri esas alınarak parasal sınırlara ilişkin cetvellere bakmak suretiyle belirleme yapılmak zorundadır. Örneğin bu parasal sınır 2022 yılı için 6.640 TL iken 2023 yılı bakımından 14.800 TL'dir. Bu durum hukuk devletine ve hukuk güvenliğine aykırı görülmektedir¹⁰¹.

2. Yargı Kararları Açısından Hukuki İstikrar ve İspat Hakkı

Yargı kararlarında istikrar, mahkemelerin önceki kararlarında verdiği hükümlerle tutarlı kararlar vermesi şeklinde ifade edilmektedir¹⁰². Mahkeme kararlarının istikrarlı olması bakımından önemli unsurlardan birisi içtihat birliğidir. Gerekli usullere uyulmadan içtihat değiştirilmesi¹⁰³ veya farklı

100 Çiftçi, P. (2018). s. 359.

101 Pekcanıtez, H. (2019). "Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*, S. 144., s. 417-418; Pekcanıtez, H. (2017). "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Erozyon Süreci", *TBB Dergisi*, S. 133., s. 213-214.

102 Köküsarı, İ. (2015). s. 116; Çiftçi, P. (2018). s. 359.

103 Yargıtay'ın güncel bir kararında içtihat değişikliğine gidilmesi durumunda yeni ilkelerinin hemen uygulamaya konulmasının, dairenin önceki görüşüne güvenerek dava açanlaryönünden hukuki güvenlik, hukuki belirlilik, hukuki öngörülebilirlik ve sürpriz karar yasağı ilkelerinin ihlaline yol açacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple, benimsenen yeni görüşün

daireler arasındaki içtihat farklılıklarının giderilmemesi hukuki güvenlik ilkesini ihlal eder¹⁰⁴. İctihat birliğinin sağlanması bakımından, mahkemeler belirli uyuşmazlık türlerinde belirli ispat imkânlarını taraflara sağlarken hukuki istikrardan sapılması ispat hakkı ihlallerine sebep olabilir¹⁰⁵.

Anayasa Mahkemesi bir kararında, Yargıtayın aynı daire-sinin diğer içtihadıyla çelişecek şekilde karar verilmesi söz konusu olduğundan, makul bir gerekçe de ortaya konulmadan ve sonrasında istikrarlı bir şekilde uygulanmadan benzer nitelikteki uyuşmazlığın zıttı olacak şekilde davanın neticelenmesinin hukuki belirsizliğe yol açtığını belirtmiştir. Mahkeme tarafından başvuru için öngörülemez nitelikte olan bu uygulama nedeniyle yargılamanın hakkaniyetinin zedelendiği sonucuna ulaşılmıştır ve açıklanan gerekçelerle başvuru Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁶. Anayasa Mahkemesinin bu tespiti, mahkeme kararlarının farklılığının hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği anlamına da gelmemektedir. Bu konuda özellikle yeni bir kanun hükmünün uygulanması bakımından verilen bir içtihadın yerleşik hâle gelmesinden önce farklı yorumlanarak karar verilmesi doğaldır. Bu sebeple iç-

Yargıtay Kararları Dergisi ya da başkaca yollarla duyurulmasından itibaren makul bir süre sonra uygulamaya konulması, dairesinin görüşüne güvenilerek açılan davalarda ise, önceki uygulamaya devam edilmesi uygun görülmüştür. Kararda bu durum, "... Davacının dava tarihi itibarıyla Dairenin önceki görüşüne güvenerek davasını belirsiz alacak davası şeklinde açtığı anlaşılmaktadır. Bu hâlde davacının bu güveni boşa çıkarılmamalı; dava tarihi itibarıyla iki Dairenin birleşmesinden önceki Daire uygulaması gereğince davanın belirsiz alacak davası şeklinde açabileceği kabul edilmelidir. Aksi takdirde hukuki belirlilik, hukuki öngörülebilirlik ve sürpriz karar yasağı ilkelerinin ihlaline yol açılmış olur..." şeklinde belirtilmiştir (Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin 15/02/2023 tarihli ve E. 2022/17925, K. 2023/2356 sayılı kararı).

104 Ermenek, İ. (2013). s. 47.

105 Çiftçi, P. (2018). s. 360.

106 Bkz. *Aşır Tunç*, B. No: 2015/17453, 22/1/2019, § 68.

tihat farklılığı tek başına hakkaniyete uygun yargılanmanın ihlal edildiği anlamına gelmemektedir¹⁰⁷. Fakat farklı kararlar verilmesi ile mahkemelerin hangi içtihat yönünde karar verebilecekleri konusundaki tereddütleri, belirsizlik ve sürpriz kararların verilebilmesi ihtimalini ortaya çıkarır. Bu durum, bireylerin yargı sistemine ve mahkeme kararlarına duymaları beklenen güvene zarar verir. Bu güvenin sağlanması için Yargıtayın kararlarında belli bir istikrar sağlaması beklenir. İçtihatların birleştirilmesi bu istikrarın sağlanması bakımından önemli araçlardan biridir¹⁰⁸.

D. HUKUKİ ÖNGÖRÜLEBİLİRLİK VE İSPAT HAKKI

Hukuki öngörülebilirlik, bireylerin kuralları ve bu kuralların uygulanmasının sonuçlarını tahmin ederek ve planlayarak yaşamını sürdürmesini sağlar¹⁰⁹. Öngörülebilirlik, bireylerin belirli bir kesinlik içinde, işlem ve eylemlerinin sonucunda uygulanacak hukuki yaptırım önceden bilebilmeleri, bir kanunun idareye nasıl bir müdahale yetkisi verdiğini ve eylem veya işlemlerinin sonuçlarını kanundan öğrenebilme imkânına sahip olmaları şeklinde belirtilmektedir¹¹⁰. Anayasa Mahkemesi verdiği kararlarda hukuki öngörülebilirliği, hukuki güvenliğin bir unsuru olarak ifade etmektedir¹¹¹.

107 Pekcanitez, H. (2019). s. 385-386.

108 a.g.e. s. 386-387.

109 Köküarı, İ. (2015). s. 138; Döner, A. (2022). s. 149; Erdoğan, M. (2017). s. 118; Köksoy, M. (2018). s. 36; Çağlar, S. (2013). s. 188.

110 Özpolat, H. (2018). "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri", *TAAD*, C. 9., S. 33., s. 620-621.

111 Örneğin mahkemenin bir kararında şu ifadeler yer verilmiştir: Hukuki güvenlik ilkesi "*öngörülebilirliği*" sağlayan işleviyle hukuk devletinin ayrılmaz bir parçası olarak, bireylere hem devlet hem de toplumun diğer üyeleri karşısında "*ilkesel*", "*kurumsal*" ve "*işlevsel*" güvenceleri birlikte sağlar. Bu ilke çerçevesinde; bir hukuk devletinde devletin tüm işlem ve eylemlerinin hukuka uygun olmasının mevcut normlarla kural altına alınması "*ilkesel*" korumayı oluştururken, söz konusu bu normların mahkemelerce uygulanarak hukuksal uyumsuzlukların çözülmesi ise "*kurumsal*" güvence olarak kabul edilir. Diğer taraftan hukuksal uyumsuzlukları kesin olarak çözen mahkeme kararlarının kamu

1. Hukuk Kuralları Açısından Hukuki Öngörülebilirlik ve İspat Hakkı

İspat hakkı bakımından taraflar uyuşmazlık öncesinde dava açmayı düşündüklerinde ispat hakkı prosedürü konusunda kendi konumlarını belirleyebilmelidirler. Bunun sağlanabilmesi için ispat hakkını düzenleyen ve sınırlandıran hukuki düzenlemelerin açık ve belirli olması gerekmektedir. Bu bakımdan ispat hakkı sınırlamalarında hâkimin takdir yetkisi olmamalı ve bunlar açıkça kanunla düzenlenmelidir¹¹². Kanuni delil sistemi hâkimin keyfî karar vermesini önlediği gibi, bu sistemde davayı kaybeden taraf, kararı daha kolay kabullenebilir¹¹³. Ayrıca taraflar yargılamada ileri sürecekleri delillerin ne gibi etki ve sonuçlarının da olduğunu önceden bilebilmelidir. Örneğin bir taraf yargılamada senet deliline ya da tanık deliline başvurması durumunda bunun sonuçlarının ne olacağını kanuni düzenlemeler sayesinde önceden bilebilir olmalıdır.

2. Yargı Kararları Açısından Hukuki Öngörülebilirlik ve İspat Hakkı

Hukuki öngörülebilirliğin sağlanması hukuk kuralları dışında mahkeme kararları bakımından da kendini göstermektedir. Bu noktada mahkeme kararlarının istikrarlı olmasıyla da bağlantılı olarak, taraflar yargılama sürecinde özellikle ispat hakkının kullanımı bakımından hukuki olarak öngörebilir durumda olmalıdırlar.

Taraflar yargılama sürecinde mevcut delilleri ile yargılamanın ne kadar lehlerine olduğunu bilebilmeli ve bu doğrultuda da davayı kazanma imkânları konusunda öngörü sahibi ola-

otoritelerince yerine getirilmesi “işlevsel” güvenceyi oluşturur (Bkz. *Arman Mazman*, B. No: 2013/1752, 26/6/2014, § 63).

112 Çiftçi, P. (2018). s. 364.

113 Yavaş, M. (2009). s. 62.

bilmelidirler¹¹⁴. Mahkeme kararlarının öngörülebilir olması sürpriz karar verme yasağı çerçevesinde de kendini gösterir. Sürpriz karar verme yasağı, yargılamanın adil ve hakkaniyete uygun yürütülmesi hâlinde tarafların öngöremedikleri bir kararlarla karşılaşmamalarıdır¹¹⁵. Bu kapsamda taraflar bir davada kaybetme veya kazanma ihtimallerini mevcut hukuk kuralları ve içtihatlar çerçevesinde hesaplamaya çalışırlar¹¹⁶.

Anayasa Mahkemesi, yargısal kararlardaki değişikliklerin, hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkelerine ters düşeceğini ve böyle bir algının toplumda yerleşmesi hâlinde, bireylerin yargı sistemine ve mahkeme kararlarına duymaları beklenen güvenin zarar görebileceğini belirtmiştir¹¹⁷. Anayasa Mahkemesi söz konusu kararda, Yargıtay 7. Hukuk Dairesinin sağlık raporlarının doğruluğunu kabul eden ve ispat yükünün işverene düştüğüne dair ilk derece mahkemelerinin kararlarını istikrarlı biçimde onadığına ve bu nedenle, hukuki belirlilik ilkesi ışığında, başvuruca kendi davasında verilecek karara ilişkin makul bir güvenin oluştuğunun kabulünün gerekeceğine karar vermiştir. Yargıtay 22. Hukuk Dairesinin sağlık raporu ile ispat yükü bakımından farklı bir değerlendirme yapması, her ne kadar takdir yetkisi kapsamında kabul edilebilirse de mevcut başvurunun koşullarında öngörülebilir olmadığını ve gerekçelendirmeye ihtiyaç duyduğunu belirlemiştir¹¹⁸.

114 a.g.e. s. 364.

115 Özekes, M. (2003). s. 185.

116 a.g.e. s. 185.

117 Yargısal kararlardaki değişiklikler, hukukun dinamizmini ve mahkemelerin yaklaşımlarını yaşanan gelişmelere uyarlama kabiliyetlerini yansıtmaları yönüyle olumludur. Ancak, uygulamadaki birlikteliği sağlamaları beklenen yüksek mahkemeler içinde yer alan dairelerin benzer davalarda tatmin edici bir gerekçe göstermeksizin farklı sonuçlara ulaşmaları, bir kararın belirli bir daireye düştüğü takdirde onanacağı, başka bir daire tarafından ele alındığı takdirde bozulacağı gibi ihtimale dayalı ve birbirine zıt sonuçları ortaya çıkarır. Bu ise hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkelerine ters düşecektir. Ayrıca, böyle bir algının toplumda yerleşmesi halinde, bireylerin yargı sistemine ve mahkeme kararlarına duymaları beklenen güven zarar görebilir (bkz. *Türkan Bal*, B. No: 2013/6932, 6/1/2015, § 64).

118 Bkz. *Türkan Bal*, § 65.

V. HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİ VE İSPAT ÖLÇÜSÜ

İspat ölçüsü, iddia edilen bir vakıanın hâkim tarafından ne zaman ispatlanmış kabul edilip bu vakıaya dayanılarak karar verilebileceğini; diğer bir ifadeyle hâkimin dayanılan vakıayı ispatlanmış kabul edebilmesi için gereken kanaatinin derecesini ifade eder¹¹⁹. İspat ölçüsü bazı hâllerde tam ispat şeklinde karşımıza çıkarken bazı hâllerde ise yaklaşık ispat yeterli kabul edilmektedir. İddia edilen bir vakıanın ispatlanmış sayılabilmesi için kesinlik sınırındaki ihtimal derecesi esas alınmışsa tam ispattan söz edilir¹²⁰. Yaklaşık ispatta ise hâkim, ispat edilmek istenen olayı muhtemel görmelidir ancak bu vakıanın gerçekleşmeyebileceği konusunda bir ihtimal de her zaman bulunmaktadır¹²¹. İddia olunan bir vakıanın ispatlanmış sayılabilmesi için ağır basan ihtimal derecesi esas alınmışsa yaklaşık ispattan söz edilir¹²².

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda düzenlenen senetle ispat zorunluluğuna ilişkin kural (m. 200) ile ispat ölçüsünün bir yönüyle objektifleştirildiği belirtilmektedir. Kesin delille ispat zorunluluğu olarak da ifade edilen bu durumda, hâkimin delilleri takdir yetkisi kısıtlandığından bu delillerle ispat edilen bir vakıanın gerçekliği konusunda hâkimde hiçbir tereddüt oluşturmamalıdır ve buradaki ispat ölçüsü tam ispattır¹²³.

Anayasa m. 138/1'de ifade edildiği üzere, "*Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler*". Burada ifade edilen

119 Atalay, O. (2017). s. 1714; Atalay, O. (2001). s. 38; Başözen, A. (2010). s. 112; Tanrıver, S. (2021). s. 856. İspat ölçüsü teorileri hakkında bkz. Albayrak, H. (2013). s. 299-312.

120 Tanrıver, S. (2021). s. 857; Atalay, O. (2017). s. 1718-1719; Başözen, A. (2010). s. 114-115; Albayrak, H. (2013). s. 29.

121 Atalay, O. (2017). s. 1720; Albayrak, H. (2013). s. 30-31.

122 Tanrıver, S. (2021). s. 857; Türk hukukunda yaklaşık ispat ölçüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Albayrak, H. (2013). s. 342-364.

123 Atalay, O. (2017). s. 1717.

hâkimlerin vicdani kanaatlerine göre hüküm vermeleri ve HMK m. 198'de yer alan kanuni istisnalar dışında hâkimin delilleri serbestçe değerlendireceğine ilişkin hükümler, ispat ölçüsünün tespitinde dikkate alınması gereken çerçeve normlardır¹²⁴. Hâkimde oluşacak vicdani kanaat ölçüsü, ispat ölçüsüne de esas oluşturmaktadır¹²⁵. Delillerin değerlendirilmesinin ise ispat ölçüsünden sonra geleceği, yani onu izleyeceği ifade edilmektedir. Bu çerçevede hâkim, uygulanacak normdaki ispat ölçüsünü öncelikle belirlemeli; daha sonra bu ölçü çerçevesinde kendisinde kanaat oluşup oluşmadığını değerlendirmelidir¹²⁶.

Doktrinde bir görüşe göre yaklaşık ispatta, ispat ölçüsü düşürülmekle birlikte, delil sisteminin aynen geçerli olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle kesin delille ispatı gereken hususlar yine kesin delillerle ispat edilmelidir¹²⁷. Bir diğer görüş ise yaklaşık ispat durumunda hem serbest delil sistemi hem de bu delillerin serbestçe değerlendirilmesi sisteminin geçerli olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre, yaklaşık ispat hâlinde, iddia olunan vakıanın bütün delillerle ispatı mümkündür. Hâkim bu deliller aracılığıyla kendi yaklaşık kanaatini oluşturur. Kanuni delil sistemi ve kesin delillerle ispat zorunluluğu kuralı yaklaşık kanaatin bünyesine uygun değildir¹²⁸.

Yaklaşık ispat hâlleri ya acele karar verilmesi gereken hâller veya tam ispatın mümkün olmadığı, tam ispatın beklenemeyeceği istisnai hâllerdir. Kanun açıkça veya dolaylı olarak yaklaşık ispata imkân tanımadıkça hâkim tam ispatı aramalıdır¹²⁹. Hukuki güvenliğin sağlanması bakımından tam ispat

124 Başözen, A. (2010). s. 113; Tanrıver, S. (2021). s. 856.

125 Atalay, O. (2017). s. 1716.

126 Başözen, A. (2010). s. 114.

127 Pekcanitez, H., Atalay, O. ve Özekes, M. (2022). s. 588.

128 Albayrak, H. (2013). s. 114.

129 Atalay, O. (2017). s. 1720.

ölçüsü önemlidir. Hukuki güvenlik ilkesinin unsurlarından biri olan hukuki öngörülebilirlik, tarafların yargılama sürecinde mevcut delilleri ile yargılamanın ne kadar lehlerine olduğunu bilebilmelerini ve bu doğrultuda da davayı kazanma imkânları konusunda öngörü sahibi olabilmelerini gerekli kılar¹³⁰. Tam ispat ölçüsü söz konusu olduğunda, örneğin senetle ispat zorunluluğunun olduğu bir davada hâkimde vakıanın ispatı konusunda herhangi bir tereddüt olmayacaktır. Yaklaşık ispat ise bir yönüyle hukuki güvenliği sağlamak için hâkimin önüne gelen uyumsuzluğun nihai olarak çözüme kavuşturulması noktasında kolaylık sağlasa da bir vakıanın doğruluğu hakkında tam bir kanaat oluşmadan karar verilmesine yol açtığı için hukuki güvensizlik yaratabilir.

SONUÇ

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda ispat hakkına yer verilmele birlikte, bu hakkın kapsam ve içeriği belirtilmemiştir. Ancak bu hakkın sınırları kanun koyucu tarafından belirlenmiştir. Buna göre hukuka aykırı olarak elde edilmiş delillerin ispat aracı olarak mahkeme tarafından dikkate alınamayacağı gibi kanunun belirli delillerle ispatını emrettiği hususların başka delillerle ispat olunamayacağı düzenlenmiştir.

İspat hakkının kullanımı ve bu hakka ilişkin yapılan hukuki düzenlemeler bakımından, hukuki güvenlik ilkesi ve bu ilkenin alt unsurları olarak kabul edilen hukuki belirlilik, istikrar ve öngörülebilirlik ilkelerinin sağlanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda belirlilik ilkesi gereğince ilk olarak kanun koyucu ispat hakkına ilişkin düzenlemeleri yaparken bu hakkın içeriği ve sınırlarını açık bir şekilde ifade etmelidir. İspat hakkının düzenlendiği HMK m. 189'da ispat hakkı ve bu hakkın sınırlarına yer verilmiştir. Ancak bu hükümde ispat hakkının sınırlarına yer verilmekle birlikte, ispat hakkının kapsam ve

130 Bkz. Yuk. Başlık II, D, 2.

içeriğinin açıklanmadığı görülmektedir. Hukuki belirlilik açısından ispat kurallarına ilişkin taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kılan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmelerinin geçersiz olacağına düzenlendiği HMK m. 193/2 hükmü eleştirilmektedir. Hukuk kurallarının belirliliğinin yanı sıra mahkeme kararlarının da açık ve anlaşılır olması, gerekçe içermesi ve taraflara tebliğ edilmesi hususları önem taşımaktadır.

Hukuki güvenlik ilkesinin alt ilkelerinden biri de hukuki istikrardır. İspat kurallarında değişiklik ihtiyacı ortaya çıkması durumunda, bu değişiklikler yapılırken hukuki güvenliğin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Hukuki istikrarın sağlanması bakımından ispat hakkını düzenleyen kurallarda ani ve büyük değişimler hukuki istikrarı bozarak ispat hakkını ihlal edebilmektedir. Taraflar yargılama sürecinde özellikle hukuki olarak öngörebilir durumda olmalıdır. Mevcut delilleri ile yargılamanın ne kadar lehlerine olduğu ve davayı kazanma imkânları konularında öngörü sahibi olabilmelidir. Sürpriz karar verme yasağının bu öngörülebilirliği sağladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, Hakan (2013). *Medeni Usul ve İcra İflas Hukukunda Yaklaşık İspat*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ARSLAN, Ramazan, YILMAZ, Ejder, TAŞPINAR AYVAZ, Sema ve HANAĞASI, Emel (2022). *Medenî Usul Hukuku*, Güncellenmiş 8. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ATALAY, Oğuz (2001). *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- ATALAY, Oğuz (2009). Delil Kavramı Üzerine, içinde Gürzumar, Osman Berat ve Pekcanitez, Hakan (Ed.), *Haluk Konuralp Anısına Armağan, C. I* (ss. 129-138), Ankara: Yetkin Yayınları.
- ATALAY, Oğuz (2017). *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku, C. II*, 15. Baskı, On İki Levha Yayıncılık.
- ATALI, Murat, ERMENEK, İbrahim ve ERDOĞAN, Ersin (2023). *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ATAR, Yavuz (2021). *Türk Anayasa Hukuku*, Güncellenmiş 14. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- BAŞÖZEN, Ahmet (2010). *Medeni Usul Hukukunda İlk Görünüş İspatı*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- BEKRİ, M. Nedim (2014). "Gerekçeli Karar Hakkı", *Ankara Barosu Dergisi*, S. 3., ss. 203-228.
- BELGESAY, Mustafa Reşit (1950). *İspat Teorisi*, İstanbul.
- BOLAYIR, Nur (2014). Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkı ve İspat Hakkının Sınırları, içinde Hanağası, Emel ve Göksu, Mustafa (Ed.), *Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan, C. 1* (ss. 555-585), Ankara: Yetkin Yayınları,.
- BÖRÜ, Levent (2016). *Medeni Usul Hukukunda İddia ve Somutlaştırma Yükü*, Ankara: Yetkin Yayınları.

- BUDAK, Ali Cem ve KARAASLAN, Varol (2023). *Medeni Usul Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÇAĞLAR, Selda (2013). *Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- ÇİFTÇİ, Pınar (2018). *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Hakkı ve Sınırlamaları*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- DÖNER, Ayhan (2022). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ERDOĞAN, Mustafa (2017). *Anayasal Demokrasi*, 13. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERMENEK, İbrahim (2000). "Medeni Usul Hukukunda Şekilcilik", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4., S. 2., ss. 142-180.
- ERMENEK, İbrahim (2013). "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medenî Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar", *Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi*, C. 9., S. 26., ss. 3-55.
- GASSER, Dominik ve RİCKLİ, Brigitte (2014). *Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO) Kurzkommentar*, 2. Nachgeführte Auflage, Zürich: Dike Verlag.
- GÖRGÜN, L. Şanal, BÖRÜ, Levent ve KODAKOĞLU, Mehmet (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 28.07.2020 tarih ve 7251 sayılı Kanunla Değiştirilmiş, Güncellenmiş 10. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- HANAĞASI, Emel (2016). *Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- HATIPOĞLU, Tahsin (2020). *Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sözleşmeleri*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- KALE, Serdar ve KESER, Salih (2015). "Medeni Yargılama Hukukunda Delil Sistemi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 21., S. 2., ss. 701-726.
- KILIÇOĞLU, Evren. (2021). *Medeni Yargılama Hukukunda Hukuka Aykırı Yoldan Elde Edilmiş Deliller*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- KONURALP, Haluk (2009). *Medeni Usul Hukukunda İspat Kurallarının Zorlanan Sınırları*, Tıpkı Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- KORKMAZ, Cansu (2017). "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Sonucunda Verdiği Kararların Medeni Usul Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi", *YBHD*, S. 3., ss. 215-276.
- KÖKSOY, Mesut (2018). *İcra Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- KÖKÜSARI, İsmail (2015). *Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- KURU, Baki ve AYDIN, Burak (2022). *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- OBERHAMMER, Paul, DOMEJ, Tanja ve HAAS, Ulrich (2014). *Kurzkommentar ZPO*, 2. Auflage, Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag.
- OKUMUŞ, Nagehan (2010). *Medeni Usul Hukukunda Özel Hüküm Sebepleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- OKUMUŞ, Nagehan (2018). "Türk Tahkim Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkına Riayet Edilmemesi Sebebiyle Hakem Kararlarının İptali (HMK M. 439/ 2, F)", *EBYÜHFD*, C. XXII., S. 1-2., ss. 191-208.

- ÖZBAY, İbrahim (2001). “Hakem Kararlarında Gerekçe”, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, C. XXI., S. 2., ss. 299-322.
- ÖZBAY, İbrahim ve YARDIMCI, Taner Emre (2021). *Tebliğat Hukuku*, 7101 Sayılı Kanun ile Güncellenmiş ve Son Değişiklikler İşlenmiş 3. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.
- ÖZEKES, Muhammet (2003). *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZPOLAT, Haşim (2018). “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri”, *TAAD*, S. 33., ss. 609-622.
- PEKCANITEZ, Hakan (1997). “Medeni Yargıda Adil Yargılanma”, *İzmir Barosu Dergisi*, S. 2., s. 35-55.
- PEKCANITEZ, Hakan (2000). “Hukuki Dinlenilme Hakkı”, içinde Gören, Zafer (Ed.), *Seyfullah Edis’e Armağan* (ss. 753-791), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını .
- PEKCANITEZ, Hakan (2009). Medeni Usul Hukukunda Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Değerlendirilmesi, içinde Gürzumar, Osman Berat ve Pekcanitez, Hakan (Ed.), *Haluk Konuralp Anısına Armağan*, C. I (ss. 789-850), Ankara: Yetkin Yayınları.
- PEKCANITEZ, Hakan (2017). “Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Erozyon Süreci”, *TBB Dergisi*, S. 133., ss. 211-260.
- PEKCANITEZ, Hakan (2019). “Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Değerlendirilmesi”, *TBB Dergisi*, S. 144., ss. 383-419.
- PEKCANITEZ, Hakan ve YEŞİLİRMAK, Ali (2017). *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*, C. III, 15. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- PEKCANITEZ, Hakan, ATALAY, Oğuz ve ÖZEKES, Muhammet (2022). *Medeni Usul Hukuku*, 10. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- POSTACIOĞLU, İlhan E. (1975). *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 6. Baskı, İstanbul.
- SUNGURTEKİN ÖZKAN, Meral (2009). “Anayasanın Sosyal Hukuk Devleti İlkesi ve Medeni Yargılama Hukuku”, *DEÜHFD*, C.11., Özel Sayı., ss. 553-574.
- TANRIVER, Süha (2004). “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 53., ss. 191-215.
- TANRIVER, Süha (2007). Türk Medeni Usul Hukuku Bağlamında Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin Durumunun İrdelenmesi, içinde *Makalelerim I* (ss. 1985-2005), Ankara: Asil Yayınları.
- TANRIVER, Süha (2021). *Medeni Usul Hukuku, C. 1 (Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması)*, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- TORAMAN, Barış (2014), “Medeni Usul Hukukunda İspat Hakkına Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16., Özel Sayı., ss. 1483-1523.
- TUTUMLU, Mehmet Akif (2010). Hukuk Davasında Hukuka Aykırı Yollardan Elde Edilen Delillerin İspat Değeri, içinde Arkan, S. (Ed.), *Fırat Öztan’a Armağan*, C. II (ss. 2155-2162), Ankara: Turhan Kitabevi.
- VAROL, Asaf ve BAŞTÜRK, İhsan (2015). “Hukuki ve Teknik Boyutuyla Elektronik Tebligat ile Kayıtlı Elektronik Posta Sistemi”, *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1., ss. 263-278.
- YAVAŞ, Murat (2009). *Senetle İspat ve Senede Karşı Senetle İspat Kuralları ile Bu Kuralların İstisnaları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- YILDIRIM, Mehmet Kamil (1990). *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, İstanbul: Kazancı Yayınları.

YILDIRIM, Mehmet Kamil (2017). *İlkeler Işığında Medeni Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Burcu Meydan Ayvaz, B. No: 2020/24323, 29/3/2023.

Türkan Bal, B. No: 2013/6932, 6/1/2015.

Arman Mazman, B. No: 2013/1752, 26/6/2014.

Aşır Tunç, B. No: 2015/17453, 22/1/2019.

Talet Şanlı, B. No: 2017/20526, 17/1/2023.

Ümran Özkan, B. No: 2019/13338, 8/3/2023.

Delil Metin, B. No: 2019/1419, 18/1/2023.

Ali Tulumcu, B. No: 2017/18458, 10/2/2021.

Yaşasın Aslan, B. No: 2013/1134, 16/5/2013.

Yusuf Sulusaray, B. No: 2020/2316, 12/1/2023.

Gülhan İpek, B. No: 2020/3539, 3/5/2023.

Merve Raşa, B. No: 2020/3429, 3/5/2023.

Cihangir Akyol, B. No: 2021/33759, 23/2/2023.

AYM, E.2003/30, K.2003/38, 29/4/2003.

AYM, E.2006/124, K.2009/146, 15/10/2009.

AYM, E.2013/39, K.2013/65, 22/5/2013.

AYM, E.2016/10, K.2016/36, 5/5/2016.

Yargıtay Kararları

Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 24/2/2022 tarihli ve E. 2020/ (22)9-700, K. 2022/207 sayılı kararı.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 22/05/2017 tarihli ve E. 2017/5353, K. 2017/6076 sayılı kararı.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 25/01/2018 tarihli ve E. 2016/8831, K. 2018/696 sayılı kararı.

Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 25/01/2018 tarihli ve E. 2015/39741, K. 2018/654 sayılı kararı.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 27/10/2011 tarihli ve E. 2010/17304, K. 2011/17480 sayılı kararı.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 14/03/2016 tarihli ve E. 2015/14211, K. 2016/4899 sayılı kararı.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 04/07/2017 tarihli ve E. 2016/2713, K. 2017/8245 sayılı kararı.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin 15/02/2023 tarihli ve E. 2022/17925, K. 2023/2356 sayılı kararı.

